

3. Carpenter H. The Inklings / Humphrey Carpenter. – London: Allen and Unwins, 1978. – 304 p.
4. Cunningham R. C. S. Lewis: defender of the faith / R. Cunningham. – Philadelphia: Westminster press, 1987. – 239 p.
5. Donaldson M. E. Holy places are dark places: C.S. Lewis and Paul Ric; on narrative transformation / Mara E. Donaldson. – Lanham, MD : University Press of America, 1988. – 348 p.
6. Kilby C. S. The Christian world of C.S. Lewis / Clyde S. Kilby. – London : Abington, 1965. – 450 p.
7. Manlove C. N. C. S. Lewis: His Literary Achievement / C. N. Manlove. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 240 p.
8. Moorman Ch. «Now entertain conjecture of a time» – The Active worlds of C. S. Lewis and J. R. R. Tolkien / Ch. Moorman // Shadows of imagination. – Illinois : Southern Illinois Univ. press, 1989. – P. 59–70.
9. Purtil R. L. C. S. Lewis' Case for the Christian Faith / Richard L. Purtil. – San Francisco : Ignatius Press s, 2004. – 191p.
10. Schakel P. J. Imagination and the Arts in C. S. Lewis: Journeying to Narnia and Other Worlds / Peter J. Schakel. – Columbia : University of Missouri Press, 2002. – 280 p.

УДК 811.161.2+003

В. В. Желязкова,

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

СЕМІОТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ І ЗНАКІВ-СИМВОЛІВ У ТЕКСТАХ МИКОЛАЇВСЬКИХ ПОЕТІВ

У статті висвітлено змістову сутність понять «образ-символ» і «знак-символ», наведено перелік подібних і відмінних рис цих феноменів, а також описано процес переходу образу-символу в знак-символ на матеріалах творів миколаївських поетів.

Ключові слова: образ-символ, знак-символ, поетичний твір, семіотична трансформація.

SEMIOTIC TRANSFORMATIONS OF IMAGES-SYMBOLS AND SIGNS-SYMBOLS IN POETIC TEXTS

In article definitions of the concepts «image-symbol» and «sign-symbol» are given, the place and a role of indexes in semiotics system of poetic texts in general and poesy by M. Boychenko, D. Kremin, B. Mozolevskiy in particular are defined. The author gives the list of similar and distinctive features of these phenomena and describes the transition of the image of the symbol in the symbol-the symbol on the material of works by the Mykolaiv poets. The author pays attention to the third level functioning of signs in semiotics system, proves a role of pragmatic for interpretation of the contents, a form and idea of the author's text.

On the basis of properties of signs-symbols which were marked out by Ch. Pearce, the analysed poems recorded two types of semiotic transformations – syntagmatic and paradigmatic. Mechanisms of the first type are addition and destruction, and of the second type are substitution and transposition.

The author defines forms of lexical and morphological representation of signs indexes in each subsystem that promotes effective lingvosemyotics reading of poetic works.

Key words: image-symbol, sign-symbol, poetic work, semiotic transformation.

СЕМИОТИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВ-СИМВОЛОВ И ЗНАКОВ-СИМВОЛОВ В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

В статье освещена содержательная сущность понятий «образ-символ» и «знак-символ», подан перечень схожих и отличительных признаков этих феноменов, а также описан процесс перехода образа-символа в знак-символ на материалах произведений николаевских поэтов.

Ключевые слова: образ-символ, знак-символ, поэтическое произведение, семіотическая трансформация.

Вивчення проблеми образності мови, а також її складових елементів – звуків, слів, речень, розпочалося ще в античні часи, про що свідчать розроблені концепції Платона, Аристотеля, Плотіна, Філона та Климента Олександрійських. Але дослідження в цьому руслі тривають і сьогодні, бо й досі є значна кількість невирішених питань. До них належать проблема міждисциплінарного статусу цього поняття, необхідність встановлення дво- чи трипланового компонентного складу образу, а також зв'язок образу із семіотичними знаками. Причому останнє перейшло в розряд проблеми, по-перше, завдяки працям М. Бахтіна, Ю. Борєва, Г. Гачева, М. Гіршмана, М. Епштейна, В. Кожінова, О. Лосєва, Н. Науменко, П. Палієвського, В. Переверзева, Г. Поспєлова, І. Роднянської, М. Шкурюпат, які частково торкалися цього питання, а по-друге, через відмову науковців від формального опису мовних явищ та переходу до функціональної парадигми розвитку лінгвістики в цілому та її окремих галузей. До того ж, починають з'являтися й нові напрями пошуку, серед яких комунікативний підхід є домінуючим. Звичайно, встановлення зв'язку образів та знаків через призму різноманітних культурологічних та прагматичних чинників, що дають інформацію про тип свідомості, особливості культурної спільноти, в межах якої перебуває мовець, і його власні ціннісні орієнтації, сприяє визначенню ознак взаємодії та нерозривної єдності формального та змістового вираження одиниць мови. У зв'язку з цим аналіз текстів українських поетичних творів, що полягає у виявленні образів та знаків, передусім символічного змісту, засвідчує актуальність цієї проблематики. Саме в новій комбінаториці поглядів і спробі описати семіотичні механізми набуття одними знаками властивостей інших визначається новизна статті, мету якої вбачаємо у встановленні типів семіотичних трансформацій образів-символів та знаків-символів, виявлених у поетичних текстах таких авторів, як В. Бойченко, Д. Кремін, Б. Мозолєвський.

Для визначення спільних і подібних ознак образів-символів і знаків-символів першочергово необхідно з'ясувати значенню сутність цих синтетичних понять.

Образ є не тільки складним і суперечливим явищем, а й міжгалузевим. Цим терміном послуговуються літературознавці, культурологи і, звичайно, лінгвісти. Через це існує чимало недотичних одна до одної дефініцій терміну «образ» – «матеріальна субстанція, що існує для зберегання божественного одкровення й передачі його на рівень емпіричного буття» (Діонісій Ареополіт), «зразок» (Іоанн Дамаскін), «мовна фігура» (Георгій Хіровоско) [10, с. 4]; «зовнішній вигляд предмета; конкретно-чуттєва форма відображення дійсності; зображення одного явища через інше шляхом використання стилістичних прийомів; тип персонажа, створеного письменником (поетом) у літературно-художньому творі; відображення у свідомості явищ об'єктивної реальності; обличчя; картина чи ікона» [2, с. 561]. Всі ці думки пізніше лягли в основу поняття «образ-символ», перше трактування якого здійснив О. Потебня: «... образ може водночас бути й символом, ... розмежовував ці поняття, підкреслюючи одну з властивостей образу бути символічним, тобто бути умовним знаком

певного значення. Іншими словами: кожен образ, як правило, – символічний, але не кожен символ здатен бути художнім образом» [5]. Така позиція була розвинута та розширена С. Аверинцевим, на думку якого, «символ можна трактувати як «розпізнавальну прикмету» образу, взятого в аспекті його знаковості. Всякий символ ... є образом, але якщо категорія образу «передбачає предметну тотожність самому собі», то категорія символу акцентує інший бік, а саме вихід образу за свої власні межі. При цьому образ і глибинний смисл можуть розумітися як два полюси символу, що не можуть існувати одне без одного...» [цит. за 7]. Наведені твердження є інтеграцію герменевтичного та семіотичного підходів до пояснення сутності поняття. З лінгвістичної точки зору символ-образ на сьогодні, як ми вважаємо, найточніше пояснила Т. Горчак. За її словами, образ-символ – це органічне поєднання образності та знаковості, що виявляються різною мірою залежно від типу опредметнених знань. Він завжди співвідноситься із загальною ідеєю тексту, об'єктивуючи його концепти [3, с. 41]. Не менш вагомими є погляди І. Арнольд, В. Кононенко та І. Солоділової.

Представлені трактування образу-символу до деякої міри ґрунтуються на феномені символу як такого. Це підтверджують гуманітарні студії минувшини та сьогодення, в яких символ вважався «знаком, проте йому притаманна міфологічна або релігійна основа і філософська багатозначність: у символі розгортається згорнутий у ньому смисловий зміст; ним насичене ритуальне життя релігій; він є свідомо створеним повідомленням культури, наділеним безкінечною перспективою інтерпретації» [1, с. 10]. Суто семіотичне пояснення символу надав Ч. Пірс, під яким дослідник розумів «репрезентативний, репрезентативний характер якого полягає саме в тому, що він є правилом, що визначає інтерпретанту» [8, с. 212]. Дещо конкретніші визначення згодом запропонували О. Селіванова та В. Шкуркіна, проте суттєвих відмінностей із концепцією Ч. Пірса ми не виявили.

Образ може переростати у символ. Про це говорить М. Шкуркопат у своїй дисертаційній праці, зазначаючи, що «образ, у першу чергу, зображальний і не має зображальних обмежень, але чим яскравіше образотворчі засоби, тим менш образ тяжіє до символу. Унікальна духовно-естетична цінність і особливість образу полягають у знайдений рівновазі зображального потенціалу й символічної сутності» [10, с. 7]. Це свідчить, що в певних комунікативних ситуаціях ці поняття є абсолютно тотожними, а в деяких, навпаки, – рівнозначність стає неприпустимою.

Опрацювання чималої кількості дефініцій понять «образ-символ» і «знак-символ» дозволило визначити їх подібні та диференційні ознаки, перелік яких наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Образ-символ і знак-символ: подібне та відмінне

Тип символу Ознаки	Образний символ	Знаковий символ
Спільні ознаки	Знакова генеза. Мовна репрезентація. Емотивність. Аксіологічність. Інтенційність. Апперцепційність.	
Диференційні ознаки	Є способом відображення зовнішнього світу у свідомості людини. Формує мовну картину світу. Рівноправність вихідного значення. Семіотична динамічність.	Є способом осмислення та передачі реалій зовнішнього світу в мовних кодах. Формує ідіостиль. Контекстуальна залежність в інтерпретації смислу. Семіотична статичність.

Власне остання диференційна ознака, пов'язана з динамічністю чи статичністю знакової організації символів, і лежить в основі семіотичної трансформації від образу до знака, тобто, на нашу думку, еволюція динамічного образу в певній ситуації поступового втрачає свою «мовну активність», набуває широкого поширення, починає вживатися з тексту в текст, а тому переростає в статичний символічний знак. Це також відбувається тоді, коли мовцем відкидаються «вимоги якості уподібнення та призводить до значної втрати його схожості з об'єктами відображуваної дійсності. В умовах частого звернення до такого образу схожість втрачає свою актуальність. Образна модель стає значною мірою умовною. Високий ступінь схожості призводить до появи знака» [4, с. 111–112]. Такий процес перетворення образу-символу на знак-символ можемо простежити в поетичних текстах В. Бойченка, Д. Кременя, Б. Мозолевського. З цією метою зроблено вибірку, кількісна наповненість якої складає більше 600 мовних одиниць. Шляхом аналізу семіотичного вираження цих одно- та багаточленних лексем встановлено та подано опис кількох типів семіотичних трансформацій, а саме синтагматичних і парадигматичних, що виявлені ще Н. Хомським та застосовані для семіотичного аналізу текстів Р. Бартом [9, с. 24].

У межах синтагматики образ-символ переростає в знак-символ за допомогою таких мовно-семіотичних операцій:

1. додавання – трансформаційний процес, за якого, на наше переконання, відбувається накладання ознак одного образу на інший, що сприймається аудиторією як єдиний знак-символ:

«А колись тут ловили поети,

Мов жар-птицю, вогненну строфу...» (Д. Кремень) [6];

«Кожному зорить своя Ітака.

Кожному свій колір до лиця» (Б. Мозолевський) [там само].

Перший приклад показує, що додавання відбувається за допомогою порівняння та виявлення аналогічних ознак між строфою та жар-птицею, на основі чого перша стає «вогненною». Другий приклад також є метафоричним, бо він представляє сполучення слів, де переважаючу семіотичну роль відіграє займенник «своя», через що під Ітакою розуміється вже не острів в Іонічному морі, а батьківщина, в поняття якої кожна людина вкладає щось своє;

2. «знищення» – вид синтагматичної трансформації, під час якої процес осмислення образу втрачає свою «власність» і знак-символ стає знаком широкого вживання. Яскраво це можна продемонструвати на прикладі топонімів і антропонімів, що після вторинного використання перейшли до категорії загальноновживаної лексики, тобто їх первинний денотативний компонент зазнав знищення, проте вони не втратили власної конотації:

«Над Бугом і Дніпром віки стоять шатрищем,

І чути: мов стріла, запущена з небес» (В. Бойченко) [там само];

«Учора лише починав одіссею,

Сьогодні – вже берег, і круча, і зсув...» (В. Бойченко) [там само].

Пояснимо, що спочатку «Шатрище» (перший приклад) позначало географічні об'єкти (село в Сумській області та печеру у Воронезькій області), але порівняння років і віків із печерою змусило поета топонім зробити символічним знаком. У свою чергу, слово «Одіссея» спершу означало назву твору, але індивідуально-авторське осмислення тексту першоджерела повністю «знищило» це значення, і в наведеному контексті (другий приклад) під цим словом читач уже розуміє подорож або взагалі плінність життя.

На парадигматичному рівні семіотичного аналізу К. Скрипник пропонує виділяти також два способи цього типу трансформацій – підстановки та транспозиції [9, с. 24]:

1) підстановка – процес, у результаті якого замість образу-символу підставляється знак будь-якого типу, проте інтерпретується це злиття як суто символічне. Це засвідчують такі приклади:

«І що таке життя поета?»

Одна прощальна сигарета» (Д. Кремень) [6];

«Спить-сія твоя легка рука.

Ніч зависла – синя пелерина» (В. Бойченко) [там само].

Запропоновані приклади вказують, що процес підстановки відбувається як своєрідний метафоричний перехід.

2) транспозиція – процес, унаслідок якого відбувається перестановка елементів бінарних опозицій, наприклад: «чоловіче / жіноче», «людське / нелюдське», «добре / погане», «світле / темне», «радісне / сумне» тощо [9, с. 24]. Наприклад:

«Барвінку лепет і троянд очища –

Немов сторожа, не посмертна тінь» (Д. Кремень);

«Хрущав граніт на щелепах дробарки.

Спливав Печерськ у банях-цибухах» (Б. Мозолевський).

Ці приклади свідчать про те, що транспозитиватися можуть переважно метонімічні образи-символи.

Отже, осмислення сутності образу та символу, а також їхнє застосування в різних лінгвістичних і не тільки лінгвістичних сферах призвело до появи таких понять, як «обра-символ» і «знак-символ». Огляд наукових праць засвідчив, що ці поняття не є тотожними, хоча й мають низку спільних ознак, вони більшою мірою є взаємозумовлювальними, причому первинним є образ, а вторинним – знак. Визначені диференціальні властивості цих феноменів дали змогу проаналізувати та пояснити типи семіотичних трансформацій, які зазнають мовні одиниці символічного характеру в текстах поетичних творів В. Бойченка, Д. Кременя та Б. Мозолевського. Нами зроблено спробу дати більш розширене пояснення механізмів уже раніше виокремлених типів семіотичних трансформацій – сигматичних (додавання та «знищення») й парадигматичних (підстановка і транспозиція). Всі способи образно-знакового переходу проілюстровано відповідними прикладами.

У подальшому вважаємо, що необхідно дослідити суто функціональний потенціал символічних знаків у поезіях вищезазначених авторів.

Література:

1. Альбота С. М. Символ і образ / С. М. Альбота // Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIII наукової конференції з міжнародною участю 7 лютого 2014 року. – Частина 1 : А – Л. – Харків, 2014. – С. 10–11.
2. Великий літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВД «Академія», 1997. – 752 с.
3. Горчак Т. Ю. Теоретичні засади дослідження семіотичного аспекту словесного образу-символу / Т. Ю. Горчак // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць : [відп. ред. Н. М. Корбозерова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Вип. 19. – С. 39–44.
4. Желязкова В. Знак та образ як взаємозалежні реалії у семіозисі мовного простору художнього твору / Вікторія Желязкова // Лінгвістика. – 2013. – Вип. XXI. – С. 110–113.
5. Науменко Н. Наукове осмислення образності слова у вивченні культурології / Наталія Науменко // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : Збірник наукових праць. – К., 2006. – Вип. 13. – С. 116–129.
6. Николаев литературный : международный литературный интернет-журнал писателей России, Украины, Канады, Израиля [Электронный ресурс] / [гл. ред. В. Качурин] // Режим доступа : <http://litnik.org/index.php/poeziya/> ; Название с экрана.
7. Осадчая С. Символика Великопостного богослужения в контексте современной культуры [Электронный ресурс] / Светлана Осадчая // Режим доступа : <http://glierinstitute.org/ukr/digests/038/10.pdf> ; Название с экрана.
8. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения. Пер. с англ. / Перевод К. Голубович, К. Чухрукидзе, Т. Дмитриева. – М. : Логос, 2000. – 448 с.
9. Семиотика : книга для студентов / Автор-составитель Скрипник К. Д. – Ростов-на-Дону : РИО Ростовского филиала Российской таможенной академии, 2000. – 127 с.
10. Шкуропат М. Ю. Іконічність художнього образу (на матеріалі творів І. С. Шмельова) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 «Теорія літератури» / Марина Юрїївна Шкуропат. – Донецьк, 2007. – 21 с.

УДК 81'23

Н. В. Зозуля,

Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, м. Київ

РОЛЬ ПЕСТУШОК У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Статтю присвячено дослідженню одного з жанрів дитячого фольклору – пестушки. Аналізуються лексичні особливості жанру, визначається вплив пестушки на формування мовної особистості дитини.

Ключові слова: дитячий фольклор, пестушка, мовна особистість, мовна картина світу.

THE ROLE OF PESTUSHKA IN THE FORMATION OF CHILDREN'S LINGUISTIC PERSONALITY

The article investigates one of the genres of children's folklore – pestushkas. The lexical features of the genre are analyzed, the influence of pestushka on the formation of the children's linguistic personality and its role in the process of learning the native language is determined.

The problem of formation of linguistic personality is one of the most urgent problems of modern linguistic. It covers all aspects of the language and is associated with other sciences: psychology, sociology, philosophy, and others. The object of investigation in this case is a person and things, which surround it.

The works of children's folklore differs with genres and stylistic originality, specific system of images and artistic means. In the process of historical development in these works acquired certain content and form that best meet children's ethics.

Each genre of children's folklore has its own features, corresponds to a child's age and implements specific objectives